

Theo Hetteema

Recensie van Coen Constandse, *Het gebod van de hoop*, verschenen in *Kerk en theologie* 61 nr. 4 (okt. 2010) 392-393.

Coen Constandse, *Het gebod van de hoop. Een bijdrage aan het debat over eschatologie en ethiek vanuit het werk van F.-W. Marquardt*, Eburon, Delft 2009, 384 pp., € 34,90, ISBN 978 90 5972 312 2.

De Duitse theoloog Friedrich-Wilhelm Marquardt had niet alleen eigenzinnige standpunten over socialistisch, praxisbetrokken theologiseren, over de plaats van Israël in de theologie en over een consequent doorgevoerde christologie en eschatologie, hij liet zich ook weinig gelegen aan de verantwoording tegenover academische collega's. Hoe moet je zo'n theoloog weergeven in een dissertatie? Het heeft weinig zin de lezer steeds te laten zien in welke discussies Marquardt zich níet begeven heeft; even weinig zin heeft het uitsluitend een exposé van Marquardts ideeën te bieden. Constandse kiest in zijn dissertatie een gepaste route, door Marquardt congeniaal weer te geven, maar wel een vraag te stellen die Marquardt als zodanig niet expliciet geformuleerd heeft: de verhouding tussen eschatologie en ethiek. Constandse laat zien dat dit punt in de Duitse theologie een duidelijke rol heeft gespeeld, door de posities van Moltmann, Pannenberg en Ulrich in deze te bespreken, voordat Marquardt ter sprake komt.

Ook al heeft Marquardt zijn begrippen slecht gedefinieerd, Constandse weet uitmuntend Marquardts pleidooi voor een 'evangelische halacha' weer te geven. Het christendom moet zich weer op de Tora oriënteren, met alle consequenties voor theologie en ethiek. Dat heeft de sympathie van Constandse, al loopt hij voortdurend aan tegen een kritisch punt dat hij vooral bij Moltmann ook ziet opdoemen: deze dogmatiek wordt nooit écht ethiek en leidt niet tot concrete, normatief ethische uitspraken. Constandse concludeert dat Marquardt wil komen tot een halachisch christendom: 'Maar een concrete inhoud van die "Tora voor christenen" geeft Marquardt niet, terwijl uit het voorgaande is gebleken dat hij in de joodse halacha juist de specifieke toepassing in concrete geboden waardeert' (302). In het laatste hoofdstuk neemt de auteur de vrijheid om vanuit het werk van Marquardt verder te denken. Het gebod van de hoop komt dan centraal te staan, de dogmatische verhouding van wet en evangelie wordt opnieuw benoemd en de kerk als morele gemeenschap (à la Hauerwas) met een voortdurend moreel, halachisch beraad komt naar voren.

Op dat punt had ik meer verwacht. Meer dan als middel om tot concrete geboden te komen, wordt het morele beraad een gemeenschapsvormend doel in zichzelf (337). Hier wordt Marquardts kerk als 'onrusthaard' (334) omgezet naar een Nederlands poldermodel van in gesprek blijven met elkaar, waarbij de kans zeer reëel is 'dat er op deze manier van het publieke spreken van de kerk in de praktijk weinig terecht komt. Dat moet geaccepteerd worden, temeer daar bij gebrek aan consensus of brede steun in de gemeente de basis voor een dergelijk spreken in feite ontbreekt' (339). Hier zie ik eschatologie en halacha ondergeschikt raken aan een formeel criterium van consensus, en dat vind ik geen winstpunt. Potentie zie ik in een verder doordenken van de meermalen genoemde Noachitische geboden. Wonderlijk dat de traditionele decaloog het dan uiteindelijk toch wint (336). Een Bijbels-theologische vraag die bij mij blijft spelen is de verhouding tussen Wet en Profeten. De eschatologie krijgt toch vooral bij de Bijbelse profeten een plaats. Waarom dan de focus op de Tora, meer dan als correctie op de profetische interesse van joodsgezinde christenen van oudsher? Zou de theologie het in plaats van de rigide focus niet moeten hebben van een voortdurend zoeken naar supplementen om de volheid van een leven met God uit te drukken: Wet en Profeten, halacha en haggada, Wet en Evangelie...?

Theo L. Hetteema